Landbrugets ambivalente fremtid

Morten Knudsen, lektor, Institut for Organisation, Copenhagen Business School, mk.ioa@cbs.dk

Baseret på 29 interviews giver artiklen et billede af konventionelle landmænds forventninger til fremtiden. Landmændenes fremtidsforventninger har et tragisk element over sig: Den udvikling, de ser som uundgåelig, og som de selv bidrager til for at forblive i erhvervet, ser de også som en udvikling, der tømmer tilværelsen for de forhold, som knytter landmanden til livet som landmand. Med en række citater viser artiklen tre reaktioner på fremtidsforventningerne: afvikling, tøven og ekspansion. Artiklen analyserer også de ambivalenser, som kommer med de forskellige reaktioner.

Hvordan forestiller dagens konventionelle landmænd sig fremtiden? Baseret på interviews med 29 landmænd argumenterer jeg for, at landmændene på den ene side kun ser én udvikling for sig, nemlig en fortsat koncentration af jord og produktion med stadigt færre ejere. På den anden side er der blandt landmændene en udbredt ambivalens i vurderingen af denne udvikling. En landmand i starten af 30'erne, som havde opkøbt syv gårde på ti år, udtrykte det ved at sige, at han selv havde valgt at være med i løbet "Men om det er et sundt løb, det ... ja, det ved jeg sgu ikke rigtigt".

I den offentlige debat behandles landbruget ofte som en homogen branche. Men den tilgang overser store interne forskelle i landbruget, hvor nogle regner med at lukke deres virksomhed indenfor en overskuelig årrække, mens andre udvider. Debatten om landbruget har det også med at trække fronterne hårdt op med kritikere af det konventionelle animalske landbrug på den ene side og med landbrugets interesseorganisationer på den anden (Kishik og Knudsen, 2026; Rønn og Nielsen, 2026). Men spørger man de menige landmænd selv, så er de mindre entydige i deres vurdering af det konventionelle landbrugs udvikling. Overfor de store – og ofte polariserede – fortællinger om landbruget fokuserer denne artikel på, hvordan udviklingen og dermed fremtiden opleves af de enkelte landmænd.

» *I den offentlige debat behandles landbruget ofte som en homogen branche. Men den tilgang overser store interne forskelle i landbruget, hvor nogle regner med at lukke deres virksomhed indenfor en overskuelig årrække, mens andre udvider*

Flere af landmændene oplevede at være miskendt af 'dem på Østerbro' og at blive urimeligt behandlet i debatten (en oplevelse som utvivlsomt er blevet forstærket af 'svinevalget' i marts 2026). Der var også hos de interviewede landmænd en udbredt benægtelse af landbrugets centrale rolle i kvælstofudledning, tab af biodiversitet og forurening af grundvandet. Men der er i interviewene også en udbredt forestilling om, at landbruget med uundgåelighed bevæger sig i en retning, som er forbundet med tab for landmændene selv. Det er tab af tilknytninger til det familiedrevne landbrug, til det varierede arbejde som landmand, til det omgivende samfund mm. Disse tabsoplevelser peger muligvis på et internt friktionspunkt, hvor landmændene begynder at reflektere over og sætte spørgsmålstegn ved egen praksis, udvikling og fremtid.

Ingen af de 29 landmænd gav udtryk for planer om en alternativ produktion. Samtidig var de dog stort set alle sammen ambivalente overfor den udvikling, landbruget har. Det er mit håb, at man netop ved at adressere de oplevede ambivalenser kan bi-

drage til en mere nuanceret og lidt mindre polariseret diskussion om mulige fremtider for landbruget. Hvis det konventionelle landbrug skal transformeres og ikke blot lukkes, er det relevant at relatere transformationer til ambivalenserne knyttet til den eksisterende udvikling. Ambivalenserne kan ses som revner i en ellers fastcementeret forestilling om fremtiden, som åbninger for udviklingen af en anden type landbrug og en anden type naturforvaltning i Danmark.

Artiklen er baseret på 24 interviews med 29 landmænd i løbet af 2024-2025, 15 af dem i Jylland, to på Fyn og 12 på Sjælland. Landmændene var mellem 30 og 62 år gamle. Et interview var online, resten var fysiske interviews. Alle de interviewede (på nær en) var fuldtidslandmænd. Fire af interviewene var dobbeltinterviews, tre af dem med et ægtepar og et med far og søn. Navnene på respondenterne er anonymiserede. Respondenterne blev fundet ved hjælp af det centrale husdyrregister (CHR) efter en tilstræbt variation i virksomhedens geografiske placering og størrelse (målt på antal dyr) og med en blanding af svineproducenter og mælkeproducenter. Fordelen ved at finde respondenterne via CHR var, at det gav kontakt til landmænd, som kunne tale på egne vegne snarere end på vegne af officielle og etablerede positioner.

Nedenfor viser jeg først, hvordan respondenterne forestillede sig fremtiden for dansk landbrug. Dernæst udfolder jeg ambivalenserne i tre forskellige reaktioner på forventningerne – afvikling, tøven og ekspansion.

Fremtiden tilhører de store

Alle de interviewede landmænd forventede, at strukturudviklingen uundgåeligt vil fortsætte med stadigt færre og stadigt større virksomheder. På spørgsmålet om, hvorvidt man kan være landmænd uden at vokse, svarede Viktor fra Vestjylland:

”Det kan du ikke. Du ved jo, at hvis du ikke gør noget, så lukker du. Det har man kunnet se hele vejen rundt. Det kan godt være, at jeg kan lade være med at gøre noget til 2034, og så ved jeg, at så kommer der nye krav til stalden og så er det slut. Så skal jeg af med køerne. Så kan jeg måske leve af jorden. Men kan man så også det? Fordi så er jorden heller ikke bedre herude.”

Hvis Viktor skal blive i erhvervet, er han nødt til at bygge nye stalde, inden de gamle er forældede i 2034. Og hvis han skal have råd til det, er han nødt til at udvide bedriften fra 350 til 500 køer. Hele vejen rundt blandt de interviewede var det en central overvejelse: Skal man arbejde på en fortsat udvidelse eller have udsigt til at måtte stoppe inden for en overskuelig fremtid. Jens havde købt sin gård som konkursbo 12 år tidligere og havde allerede 600 malkekøer og 10-12 ansatte. Han så også en fremtid for sig, hvor ældre bønders gårde ville blive opslugt af nogle større enheder med eksterne investorer og driftsledere:

”De der bønder, der har siddet på jorden i 30 år, de har jo bare ikke nogen, der gider at overtage det. Og ikke ret mange der kan heller. Så ja, det bliver de dygtige driftsledere, der kommer til at sidde på toppen, og så nogle investorer nedenunder. Der er også mange landmandssønner, men de har jo heller ikke evnerne til det, nogle af dem. Og så kan det heller ikke nytte noget at sætte dem op på toppen af de der butikker.”

På spørgsmålet om, hvordan den grønne omstilling kommer til at spille ind i udviklingen, svarede Jens

”Ja, der bliver i hvert fald mulighed for at blive større. Fordi der er folk, der ikke gider at deltage i det her. Som jeg ser det, så går det jo lidt ud på at fjerne de produktioner, der ligger på den dårlige jord. Og der ligger vi altså på den gode jord. Så derfor er jeg egentlig lidt på den grønne gren, føler jeg. Ovre på lavbundsjorden i Jylland, de vil have de der mælkeproduktioner væk. Ja, jeg ser da muligheder i det, der burde være nogle muligheder i min butik.”

For Jens giver den grønne omstilling muligheder, både fordi den fjerner nogle konkurrenter og fordi der bliver mere jord til salg, når mindre landbrug lukker. På spørgsmålet om, hvorvidt han har en god størrelse, svarer Mathias nej og fortsætter

”Den her produktion kan jo nok køre nogle år ud i fremtiden nu. Men vi kan bare se med det bureaukrati og de regler. De ansatte stiller krav til arbejdspladsen. De vil jo heller

ikke arbejde hver weekend, som man selv gjorde, da man var ung. Så vi skal jo have en vis størrelse for at kunne tilbyde arbejde måske hver fjerde weekend. Og enhederne bliver større rundt omkring. For at jeg kan sælge mine smågrise til nogen, så skal jeg også kunne levere en vis størrelse portioner ad gangen osv. Så jeg er nødt til at følge med."

Det handler både om finansiering af ny og lovpligtig staldteknologi, om bureaukrati, arbejdskraft og om, at de enkelte bedrifter skal matche de bedrifter, de handler med. For landmændene er der ingen forventning om, at udviklingen kunne blive anderledes. Deres forventninger ligger da også i direkte forlængelse af strukturudviklingen (Sharp og Sørensen, 2026), hvor der pt lukker omkring en gård (fuldtidsbedrift) om dagen, så antallet af fuldtidsbedrifter i Danmark i 2026 nærmer sig 5.000 – næsten en halvering i løbet af ti år.

Mens forventningerne til den fremtidige udvikling var meget ens, var de enkelte landmænds strategier for fremtiden forskellige. Nedenfor beskriver jeg tre fremtrædende måder at forholde sig til den forventede udvikling på. Jeg skelner mellem tre strategier – afvikling, tøven og ekspansion. Det er en heuristisk skelnen, idet der er glidende overgange mellem de tre strategier.

Strategier i forlængelse af forventningerne

Afviklerne

Afviklerne forventer at sælge gården, når de ikke selv skal være der mere. Anna og Martin er et ægtepar på +60 med 125 malkekøer. På spørgsmålet om deres børn skal overtage, reagerer Anna med en latter og svaret "nej, gudskelov". Martin følger op og siger

"Ja, jeg har prøvet på at skubbe dem væk, for der er alt for meget arbejde ved det. Og de har også selv sagt, far, det gider vi ikke, så meget som du arbejder og så lidt penge der er i det."

Hos afviklerne går det igen, at de ser frem til at slippe for de lange arbejdsdage og de manglende ferier. For nogle, som har været tæt på konkurs, handler det også om ikke længere at skulle bekymre sig om en svingende økonomi

Anna og Martin har nok haft drømmen om, at børnene skulle overtage. Men i dag er de glade for, at de ikke gør det. Deres gård er for lille til at have ansatte, så Martin fortæller, at han selv er i stalden fra kvart i fem hver morgen til syv-halv otte om aftenen alle ugens syv dage. Hos afviklerne går det igen, at de ser frem til at slippe for de lange arbejdsdage og de manglende ferier. For nogle, som har været tæt på konkurs, handler det også om ikke længere at skulle bekymre sig om en svingende økonomi. Adspurgt om, hvad der har været Martins drivkraft for at holde ud, svarer Anna på Martins vegne: "Ja, men det er jo fordi, at du kan lide det". Martin fortsætter:

"Ja, ja, det kan jeg jo. Jeg er jo indbygget så meget i det der landbrug fra barnsben af. Altså, far har lært mig, at du går ikke ind, før du er færdig. Ja, som jeg siger, jeg kan godt lide at gå derude jo, det er … det er det, der driver sådan ... det har jeg altid godt kunne lide."

For Martin er det en befrielse en dag at kunne slippe for det hårde slid, kontrollerne og den stadige kritik. Men det er også et tab af det, han er 'indbygget i'. Martin beskriver indforstået, hvordan han kan kende alle sine køer på yveret, hele tiden har føling med alle dyrene og ikke går ind fra stalden, før alt er ordnet. Afviklingen er også et tab af drømmen om at kunne give gården videre til børnene. Det er dermed også tabet af det meningsfulde i at arbejde for at kunne give noget videre til børnene. Og så er det tabet af udsigten til selv at have en rolle at spille – også når man bliver ældre. Michael udtrykker det på denne måde:

"Vi har ingen børn, så jeg har ikke noget med, at jeg skal gøre det hele klar til at aflevere det godt til vores børn. Jeg har rigtigt mange kolleger, som har udviklet deres landbrug rigtig flot, men de står her, og lige pludselig så skal det hele bare sælges, for de har ikke nogen familie. Jeg er jo af den generation, ikke også, hvor vi overtog bare, og man kunne bare investere, og så kunne den gamle generation stadigvæk få en kæmpestor livskvalitet. Min gamle far på 86, han render her stadigvæk, ikke, og det må være en kæmpe fornøjelse for ham at få lov til at gå der, så det er sådan lidt …".

Flere af de interviewede landmænds aldrende far (ofte op i 80'erne) hjalp stadig til på gården. For landmændene var det en god alderdom – stadig at kunne bidrage og være med. Men det var også en alderdom, de ikke selv forventede at få. Faren repræsenterede en fremtid, de gerne vil have, men frygter, de ikke får. For landmændene inkarnerede faderen en tabt fremtid. Michael oplevede at have gjort det godt, men også at der er en tomhed i bare at skulle sælge, fordi der ikke er nogen at give det videre til.

Afviklerne håber, at deres gård kan køre videre også uden dem. Michael fortsætter således:

"Jeg har det mere skidt med at se, hvis en af mine kolleger vælger at købe vores ejendom, når en gang vi skal sælge, og så bare det bliver ejendom nummer 40 i rækken."

Der ligger en sorg over at se ejendommen miste sin selvstændighed og bare blive en i rækken af mange ejet af den samme. Michael kæder det sammen med identitet og selvforståelse:

"Ja, jeg føler jo, at min identitet er jo mit landbrug, det er jo den identitet jeg har. Og hvis ikke det var sådan, at jeg havde mit landbrug – nu har jeg ingen problemer, jeg har masser af gode venner – men det er bare det, at ens egen selvforståelse …".
Interviewer: "Ja, og er det i forhold til, hvis man skulle sælge det (…) at der er det svært at forene det med sin egen selvforståelse?"
Michael: "Ja, det synes jeg jo. I vores kommune, i den gamle XX kommune, alle vidste jo, hvor vores ejendom, Lindely, ligger, sådan var det jo. Og det var jo fordi, at man åbenbart har gjort sig positivt bemærket. Og nu er det så Michael, der er der, ikke, og han gør det egentlig også okay osv. Man kan sige, det er jo så min identitet, tænker jeg måske".

Michael er knyttet til gården, som han også kalder ved navn, Lindely. Han taler selv om selvforståelse og identitet og det gør han i samme åndedrag, som han nævner 'alle i den gamle kommune', som kendte ham. Hvad er han uden gården, er det nagende spørgsmål.

Anders er svinebonde i Nordjylland og oprindeligt uddannet håndværker. Hverken han eller konen har rødder i landbruget, men valgte at købe en gård kort efter finanskrisen. For Anders er det livet som selvstændig, som tæller – og så det at tjene penge.

"Jeg kan godt lide det liv, at hvis jeg skal noget en dag, så gør jeg det, og ellers så får jeg det passet ind, og så gør jeg .. får jeg det til at lykkes. Selvom jeg arbejder 10-12 timer hver dag, så føler jeg alligevel, at jeg har en frihed ved, at det er mit eget, eller jeg kan gøre, som jeg vil. Indenfor en vis ramme selvfølgelig."
Interviewer: "Og kunne det have været noget andet, der også gav den frihed?"
Anders: "Det kunne være hvilket som helst, altså, der ... Jeg er glade for grise, men det er ikke sådan, at jeg elsker at være derude hele tiden. Det er mere økonomien og det at have en virksomhed, så skal medhjælperen være glad for grisen. Altså jeg ... der er selvfølgelig nogle år, hvor vi kører i nul, kan man sige, og så er der nogle år, hvor vi kører i plus. Vi skal bare have det til at lykkes, og det er det, jeg synes, der er spændende."

Netop fordi økonomien er central for Anders, er planen at køre frem til 2034, hvor staldanlægget ikke længere lever op til kravene og så lukke gården og i stedet lave et firma inden for ejendomsbranchen.

De tøvende

De tøvende ser på den ene side ikke et alternativ til bedrifternes stadige vækst, men på den anden side er de tilbageholdende med at investere. Deres strategi er at køre videre med eksisterende produktionsanlæg og så se, hvordan det lander med grøn trepart, kvælstof-reduktioner og andre rammevilkår. Som Viktor siger: "Jeg synes, der sker så meget lige nu".

Tobias og Anja producerer mælk og har +400 køer. Tobias synes, det er synd, at der kommer færre og større produktionsenheder. Men samtidig tvivler han på, at de kan være der om 30-40 år, hvis de ikke vokser. Deres aktuelle strategi er dog pt at konsolidere sig og tjene nogle penge. Samtidig drømmer de om, at børnene vil overtage, så de selv kan blive på gården og hjælpe til, ligesom Tobias' far gør i dag. Her er ambivalensen åbenlys: De synes, det er synd, at gårdene bliver større og større, ligesom de selv helst vil konsolidere frem for at udvide (også efter nogle økonomisk vanskelige start år). Men samtidig vil de gerne gøre det muligt for børnene at overtage, og det kræver vækst.

De beskriver tøvende ambivalensen i, at de gerne vil være med selv – altså være med i stalden – men at der skal investeres i nye staldanlæg frem mod 2034/5. Og hvis det skal være muligt, så mener de, at det skal være større. Som Viktor f.eks. siger det:

Interviewer: "Hvis vi starter der. Drømmen og planen. Hvordan ser den ud?"
Viktor: "Jamen, man kan jo lige så godt være ærlig, så vil jeg hellere have 350 køer. Men der er noget, der hedder økonomi, og der skal være noget til at betale, hvis man bygger en stald, og de stalde, der er herude, de er ved at være slidte. De kan ikke klare de der 2034 krav, der kommer, og så skal der jo ske et eller andet nyt, og ellers så skal vi stoppe. Det er de to muligheder, vi har. For det er da nemmere at passe 350 køer, end det er at passe 500. Og så er der selvfølgelig nogle, der godt kan lide tusinde køer. Det der med mange mennesker – der er jeg nok ikke helt henne endnu. Jeg kan godt lide at være med selv."

> *Her handler ambivalensen om arbejdet som landmand: er det at være med i stalden, eller er det at være personale- og virksomhedsleder? Hvis man vil fortsætte som landmand, så er man stadigt mindre med i stalden*

Her handler ambivalensen om arbejdet som landmand: er det at være med i stalden, eller er det at være personale- og virksomhedsleder? Hvis man vil fortsætte som landmand, så er man stadigt mindre med i stalden. I stedet bliver man virksomhedsleder med et større personale. Og det strider mod Viktors forestilling om, hvad det vil sige at være en god landmand:

Interviewer: "Hvad vil det sige at være landmand, sådan som du gerne vil være det?"
Viktor: "Ja, det ved jeg ikke, det er igen det med at have en god hverdag."
Interviewer: "Ja og hvornår føler du, at I har haft en god hverdag? Hvad er det, der har gjort det?"
Viktor: Jamen der er da ingen tvivl om, at når du er færdig sådan en morgen eller en aften i stalden og så ser på køerne, der bare ligger og har det godt, og du ved, at der er ingen syge køer. At det hele bare fungerer og så gå ud i marken og se, hvordan det hele bare står lige så flot. Det kan da et eller andet. Der bliver man da glad om aftenen, det gør man. Man skal bare lade være med at læse nyheder, så bliver man glad. Så ødelægger det det hele. Hvis man lader være med det, så kan man også blive meget glad af at være landmand."

Det ambivalente ligger i, at Viktor ser sig nødsaget til at udvide gården for at finansiere nye stalde, som kan leve op til lovkravene i 2034. For at forblive landmand bliver han mindre landmand og mere personale- og driftsleder, sådan 'industriagtig', som han siger. Henrik, som er midt i 40'erne, forbinder livet på landet med det at drive gården som familie. Han fortæller, at 'der er blevet nedlagt så mange gårde, siden jeg var dreng, det er sindssygt.' Det, synes han, er 'mega trist', idet han drømmer om, at

"kunne drive det ligesom dengang jeg selv var dreng. Hvor det var, at det gik ud på faglighed og at drive det på en god måde sammen med sin familie i en størrelse, hvor familien kan være med. Hvis det er alt for stort, så kan du jo heller ikke have dine børn til at køre, fordi så er du ikke selv en del af det, og det bliver alt for vildt det hele. Så at få det ned ... og få det på et plan, hvor det er en familieting."

Hvor Viktor forbinder landbruget med en tilknytning til jorden og dyrene, forbinder Henrik landbruget med en tilknytning til familien. Mathias fokuserer mere på livet på landet:

"Hvis enhederne bliver alt for store, det ser jeg ikke som noget (positivt), selvom jeg selv sidder og siger, jeg nok højst sandsynligt bliver større. Men det er ikke kun positivt, det synes jeg ikke. Og som landmand så kan jeg da godt sommetider gå og tænke på, at jeg savner egentlig den tid, fra da jeg selv var dreng med de her mindre landbrug. Det var helt enormt hyggeligt. Men, men, det kan man jo hverken leve eller dø af. Den tid er forbi. Det kan ikke hænge sammen økonomisk."

Michael udtrykte det sådan her:

"Altså strukturudviklingen er jeg utroligt meget imod. At det er blevet så kæmpestore landbrug. Det vi mister på det er den sammensætning man havde ude på landet … det synes jeg er rigtig, rigtig træls. Den balance og den sammensætning af de små bysamfund og landsbyer, det er blevet skidt. Det er synd for de her små landsbyer, at der er kun nogle få store ejere i dag. Men hvordan kan man undgå det, det ved jeg ikke. Jeg ved det faktisk ikke. For jeg er jo selv en

del af det. Jeg er jo selv med til at ville udvikle mit landbrug."

Både Mathias og Michael savner livet og fællesskabet på landet, men de ser det også som et uopretteligt tab.

De ekspansive

De ekspansive satser på en fortsat udvidelse. Egon er ved at opkøbe en nabogård, så han kan udvide bedriften. Adspurgt om, hvorvidt det betyder, at han kommer til at tjene flere penge, svarer Egon:

"Jah, måske. Det skulle man jo gerne, fordi det skal også hænge sammen med den risiko man løber. Men det er sgu nok ikke grundlæggende det, der driver værket. Hvis man også skal være her i fremtiden, så skal der også være en vis størrelse. Der skal være noget for næste generation at overtage. Så kan det ikke nytte noget, at man sidder på 100 hektar, for så er det dødsdømt på forhånd."

Med de større bedrifter ændrer landmandens aktiviteter sig også. Så er Simon mest landmand eller virksomhedsejer?

"Det produkt, jeg laver her, det kan jeg rigtig godt lide. Jeg kan rigtig godt lide at have med dyr at gøre. Så jeg er nok meget landmand. Men jeg er også nødt til at være virksomhedsejer ved siden af. Jeg er også nødt til at holde mig op i et stadie, hvor jeg kan tjene penge (…). Hvis mit landmandshjerte skulle tale, så havde vi nok ikke 1.000 køer, så havde vi nok måske 400 køer, for det ville måske passe bedre til, at man var mere inde i tingene og endnu mere nede i materien. Men jeg kan også godt se som virksomhedsejer, at hvis vores medarbejdere skal kunne afvikle ferie og sådan nogle ting, så skal vi have en vis volumen. Så det er sådan et skel imellem, hvad man egentlig vil. Før havde vi 800 køer, og nu er vi gået på 1.100 køer. Men de 1.100 køer er et nødvendigt onde for at få råd til at få det hele samlet og få bygget nye stalde, så vi lever op til de krav, der er fremover. Jeg har nok lige så gerne personligt villet blive på 800 køer. Jeg synes ... og det er lidt paradoksalt, men det er ærgerligt, at det hele bliver så mainstream i landbruget. Og jeg er jo lidt dobbeltmoralsk, for jeg er jo en af dem, der køber op og køber andre ud af erhvervet. Men det er lidt ærgerligt, der ikke er plads til mere forskellighed."

Simon ser det som en nødvendighed at udvikle virksomheden, så den også kan være der i morgen. Men det er en ambivalent udvikling, som strider mod Simons landmandshjerte. Det handler om kontakten med dyrene, medarbejderne og det at være 'nede i materien' og 'inde i tingene'. Simon mener selv, han er tæt på at have for meget kontorarbejde og for lidt landmandsarbejde.

Mens Martin beskrev sig som 'indbygget i det der landbrug', så er de ekspansive ikke alle lige så indbyggede. De to største (ift. antal dyr og ansatte) landmænd var således ikke vokset op på en gård, men så ikke mindst sig selv som entreprenante virksomhedsejere. Thomas er i starten af 30'erne, han købte sin første gård, da han var i starten af 20'erne, og har siden købt yderligere syv. Adspurgt om, hvordan han ser på fremtiden, svarer han: "Altså, jeg har troen på, at vi skal have flere grise. Det er målet." Thomas har en klar vækststrategi: flere grise. Men den strategi er dog ikke uden ambivalens. Thomas fortæller, at han har

"valgt at være med i løbet. Men om det er et sundt løb, det... ja, det ved jeg sgu ikke rigtigt, altså. Det er meget sjovt fra mit eget synspunkt, men jeg ved ikke, om det gavner sådan samlet set, fordi vi bliver jo bare færre. Så det kan godt være, at vi har noget betydning, men det er lige pludselig ikke så mange ejere, det går ud over, hvis de lige pludselig finder på, at vi skal noget andet."

Her ligger en bekymring for, at landbruget og/eller svineproduktionen bliver sårbar jo færre landmænd, der er. På et mere personligt plan ligger der også en ambivalens for Thomas. På spørgsmålet om, hvor hans arbejdsglæde ligger, svarer han

"Ja, nu bliver det så også lidt personligt, men jeg har svært ved at sige, hvornår jeg nogensinde ER glad. For noget jeg laver. For et år siden tænkte jeg ikke over, at jeg ville have 2.300 søer, så tænker jeg, at det var helt urealistisk, at jeg har 2.300 søer. Så fik jeg jo så fat i den ejendom der, men jeg kan ikke rigtigt huske, at jeg har været glad over, at jeg egentlig fik ejendommen. Eller har købt den, og holdt den i gang. Men det er sådan, fordi inden jeg så har nået at overtage ejendommen og sådan nogle ting, så tror jeg, at målstregen oppe i mit hoved har flyttet sig. Så jeg når aldrig

hen, hvor jeg tænker: det her det er fedt, nu er jeg, hvor jeg skal være."

Målet for Thomas er flere grise, men samtidig gør det ham ikke glad. Måske fordi målstregen hele tiden flytter sig, når målet er *flere* grise. Michael reflekterer over ekspansionens truende tomhed:

"Jeg har en rigtig god kammerat, som har gjort det skidegodt, og de har heller ingen børn, og han er på alder med mig [start 60'erne]. Jeg tror, at de har en 800-900 hektar, og en balance på 250 millioner og en egenkapital på næsten 100 millioner. Og så siger han: Jamen, skal jeg bare blive ved med at købe? Hvad fanden skal vi det her for, siger han så. Og nu har han bare skrabet det hele sammen og nu skulle det bare være rigtig godt, ikke, og ... Det er jo så luksus, at man kan tænke sådan i forhold til, at man bliver presset ud i en dårlig beslutning [pga. økonomiske problemer, red.]. Ja, jeg ved ikke, om det er piveri, det er der nogen, der vil synes. Det er ikke jo piveri for mig, fordi hvis ikke man kan sove, altså. Men det er jo ikke luksusproblemer, nej, det vil jeg ikke sige, det er."

> *Det er en gennemgående figur hos landmændene, at meningen i ekspansionen findes i, at man skaber noget, som man kan give videre til næste generation. Det er næste generation, som giver mening til den aktuelle stræben, som uden efterfølgere truer med at vise sin tomhed*

Det giver søvnløshed, når meningsløsheden viser sig. I citatet glider det fra, at Michael taler om kammeraten til, at det også handler om ham selv, og hvordan han ligger søvnløs og spekulerer over, hvad det hele dog har skullet til for. Det er spekulationer, som bliver forstærket af, at han ikke har nogen børn at give det videre til. Når han taler om piveri, handler det om, at de ikke mangler penge. Men uden nogen at give den skabte virksomhed videre til, bliver pengene meningsløse. Det er en gennemgående figur hos landmændene, at meningen i ekspansionen findes i, at man skaber noget, som man kan give videre til næste generation. Det er næste generation, som giver mening til den aktuelle stræben, som uden efterfølgere truer med at vise sin tomhed. Og hvor der ikke er børn, som vil overtage, der drømmer flere af landmændene om, at en yngre landmand kan overtage gården og således sikre kontinuiteten.

Ambivalenserne

Afviklerne, de tøvende og de ekspansive deler forventningen om en fremtid, hvor produktionen og jorden fortsat, uomgængeligt og i højt tempo koncentreres på stadigt færre hænder. For landmændene er det åbne spørgsmål, hvorvidt de vil være med i 'ræset' mod fremtiden. De tre typer er fælles om en ambivalent vurdering af fremtiden. For afviklerne er fremtiden ensbetydende med, at man slipper for sliddet og den evige kritik, men det er også et tab af kontinuitet, aktivitet og mening. De tøvende ser en fortsat vækst som forudsætning for deres egen fremtidige eksistens, en vækst, som de egentlig ikke har lyst til. For de ekspansive er fremtiden muligheden for 'flere grise' og vækst, men den er også ensbetydende med en sårbarhed, når der er stadigt færre i erhvervet, og en truende tomhed i væksten.

Koncentrationen af landbruget på stadigt færre hænder, som landmændene ser som betingelse for at forblive i erhvervet, ser de samtidig som noget, der er med til at svække (og i høj grad allerede har svækket) en række forhold, som knytter dem til livet som landmand. Det er tilknytningen til lokalsamfund, naboer og andre landmænd i lokalområdet; det er familiære tilknytninger på tværs af generationer; det er tilknytningen til arbejdet med dyrene og jorden; det er tilknytningen til livet som selvstændig og den frihed, de forbinder med det; det er tilknytningen til et særligt sted og endelig er det tilknytningen til en særlig selvforståelse, en identitet – inklusive en social identitet.

Former fremtiden sig som landmændene forventer, er der noget, der tyder på, at landmændene i yderligere grad mister det, som knytter dem til livet som landmænd. Tilbage er den 'industriagtige' forretning for stadigt færre landmænd.

Referencer

Kishik, S. og M. Knudsen (2026), "Self-Description and the Agro-Industry's Response to Environmental Crises", *The British Journal of Sociology*.

Rønn, T. og E. Nielsen (2026), "Hvor mange afsløringer skal der til, før landets groteske svineindustri bliver et reelt valgtema?" *Berlingske*, 6. januar.

Sharp, P. og E. Sørensen (2026), "Er landbrugets tilpasningsevne en saga blot? Historien, myterne og den grønne omstilling", *Økonomi & Politik*, dette temanummer.